

Ders 8

9 Ekim 2006

Bölüm 1. Giriş: Aristoteles'in Karşılaştırmalı Siyaseti ve Rejim Fikri

Profesör Steven Smith: Tamam, neredeyiz? Bugün, Aristoteles'te karşılaştırmalı siyaset diyebileceğimiz şeyi ve rejim fikrini inceleyeceğiz, ben bunlar hakkında konuşacağım. Hatırlayacağınız üzere açış gününde söylediğim gibi bu konu bu dersin merkezi kavramı veya yön verici dizgisi olup Aristoteles *Politika*'nın III ve VI. Kitapları arasında rejim ve rejim siyaseti fikrini geliştirmektedir. Son derste üzerinde konuştuğumuz I. Kitap, bir bakıma gerçekten bize Aristoteles'in siyasetinin metafiziği diyebileceğimiz şey hakkında bilgi verir. Bugün işleyeceğimiz Aristoteles ise bir rejimin ne olduğu üzerine daha ampirik daha siyasal olarak konuşmaktadır. Onun rejim fikri, *politea*, Platon'un *Devlet* adlı eserinin başlığı için kullanılan ile aynı söz, tam anlamıyla Aristoteles'in siyasetinin merkezi unsurudur. Bu konu üç orta kitabı, III. ve VI. kitaplar arasını işgal eder.

Birçok bakımdan bu kitaplar zordur; karmaşıktırlar. Onlar herkes için kitabın en beğenilen kısımları değildir, fakat Aristoteles'in siyasetin doğasından ne anladığını diğer tüm yerlerden çok daha net söylemesi ve nihayetinde en fazla ilgilendiğimiz şey bu olduğu için onlar benim favorilerimdir.

Bölüm 2. Rejim Nedir?

Rejim bir toplulukta hem hakların hem de görevlerin sayılmasını ifade eder. Fakat aynı zamanda bir halkın yaşam biçimi veya kültürü olarak adlandırabileceğimiz şeye karşılık gelir. Rejimlerin ayırt edici gelenekleri, örfleri, kanunları, alışkanlıkları, ahlaki eğilim ve duyguları vardır. Aristoteles'in anayasal teorisi basit bir soru sorarak başlar. Bir şehrin kimliği nedir? Ona kimliğini ve zaman içinde kalıcı varlığını veren şey nedir? Aristoteles'in cevabı rejimdir; rejim bir halka, bir şehre kimliğini veren şeydir.

Aristoteles rejimin maddesi ve formu dediği şeyleri arasında bir ayırım yapar. Bunların her ikisini sırasıyla inceleyelim. Bir rejimin madde, töz, materyal temeli onun vatandaş topluluğudur. Yani bir şehri oluşturanların karakteri ve burada bir vatandaş topluluğunu neyin oluşturduğuna ilişkin bazı alternatifleri reddeder. O şehrin basitçe ortak bir bölgede, deyim yerindeyse, aynı yerde yaşayan bir halk grubu olarak tanımlanabileceği fikrini reddeder. Bir *polis*in kimliği onun surları tarafından oluşturulmaz. Yani, o sadece coğrafya tarafından oluşturulmaz, ve benzer şekilde, bir rejimin başkaları tarafından işgale karşılık bir savunma birliği olarak anlaşılabilmesi fikrini de reddeder. Bizim terimlerimizle, örneğin, tamamıyla askeri veya savunma birliği olarak NATO bir rejim olmazdı. Nihayet, belli sayıda insan birbirleri ile ticari ilişkiler tesis etmek üzere bir araya geldiğinde bir rejimin ortaya çıkması ihtimalini de reddeder. NAFTA, WTO¹, Dünya Ticaret Örgütü bir rejim oluşturmazlar. Bir rejim sadece ticari bir birlik olarak anlaşılabilir.

Öyleyse rejim nedir? Aristoteles'in bir şehrin bir mekân birlikteliği veya birbirlerine karşı adaletsizlik işlememek üzere oluşturulan bir birliktelik veya iş yapma için oluşturulmuş bir birliktelik olmadığını söylediği açıktır. Öyleyse, vatandaşlar topluluğu nedir? Bir rejimi oluşturan vatandaşlar, ortak bir alanı işgal etmekten fazlasını yapar, onlar Aristoteles'e göre, ortak sevgi bağlarıyla bir arada tutulur. Bir rejimi oluşturan sevgi, sadakat ve dostluktur. Bu türden bir bağ, bu siyasal birliktelik sevginin eseridir, onun kullandığı kelime *philia*dır, sevginin eseridir. "Sevgi bir arada yaşamamanın niyet edilmiş tercihidir" 1280a eğer ilgilenen olursa. "Bir arada yaşamamanın niyet edilmiş tercihidir". Dostluk, der, "şehirler için var olan iyiliklerin en yücesidir çünkü insanlar birbirlerine karşı sevgi duyduklarında çatışmaya düşme ihtimalleri daha azdır." Fakat Aristoteles ne tür bir dostluktan bahsediyor? Sizin en iyi arkadaşınıza veya ebeveynlerinize, kardeşlerinize karşı hissettiğiniz türden bir dostluk mu bu? Bir şehri bir arada tuttuğunu söylediği ve onu bir rejim haline getiren bu sevgi bağları ne türden bir dostluktur?

Aristoteles, siyasal dostlukların tutkulu aşk ilişkisinde olabilecek biçimde bizim bireysel kimliklerimizden feragat etmemizi gerektiren türden bir şey olmadığını söyler. Daha ziyade, siyasal dostluklar âşıklar arasında veya en iyi arkadaşlar arasında bile olmayan fakat gerçekte birbirleriyle kamusal pozisyonlar ve onurlar için yoğun bir

¹ Ç.N.: WTO (World Trade Organization) Dünya Ticaret Örgütü

şekilde rekabet eden yurttaşlar arasında olan ilişkileri yani siyasal ilişkileri gerektirir. Sivik² dostluk, sivik *philia* her vatandaşın ortak yarar için diğer vatandaşları geçmeye çalıştığı bir diğer ifadeyle kardeş rekabeti diyebileceğimiz türden bir yarışma unsurunu içinde barındırır. Çoğunuzun kardeşi vardır ve kardeş rekabetinin nasıl bir şey olduğunu bir parça bilirsiniz. Herkesin bildiği gibi kardeşler arkadaşların en iyisi olabilir, ama ebeveynlerin ilgisi için bu ciddi yarışma, rekabet ve hatta çatışma unsurunu dışlamamaktadır. Aristoteles'e göre, vatandaşlar her biri diğerleriyle onlara bir tür manevi ebeveynlik yapan şehrin takdiri, sevgisi ve kabulü için yarışan kardeşler gibidir. Aristoteles'in bir sivik topluluktan, yurttaş topluluğundan anladığı budur.

Bu nedenle, Aristoteles, yurttaşlar ortak sevgi bağlarıyla bir arada tutulur dediğinde çok spesifik bir şeyi kasteder. Yurttaşlık bağı, Thomas Hobbes gibi birisi veya toplumun farklı malların alıcı ve satıcıları arasındaki rasyonel alışverişler serisi olarak anlaşılabilir ve bir tür oyun teorisi doğrultusunda modellenilebileceğine inanan günümüzün modern ekonomistlerinin çoğu tarafından savunulabilecek, saf kişisel-çıkar toplamından veya rasyonel hesaplardan daha fazla bir şeydir. Aristoteles bunu reddeder, açık bir şekilde reddeder. Toplumun modern ekonomik teorisi hakkında daha modern ekonomik teori geliştirilmeden çok zaman önce bir şey biliyor gibidir. Fakat yine, Aristoteles bir vatandaş topluluğunu bir arada tutan sevgi türünden bahsettiğinde özel arkadaşlıkları karakterize eden kişisel yakınlık bağı gibi bir şeyi kastetmez. Sivik sevgiden bahsettiğinde kastettiği şey daha çok bir takımın veya kulübün üyelerini bir arada tutan sadakat, yoldaşlık bağları gibi şeylerdir. Yine, bunlar karşılıklı çıkar bağlarından daha fazla şeylerdir. Bunlar sadakat, güven, bugün sosyal bilimcilerin bazen sosyal sermaye dedikleri şeyi gerektirir; başarılı toplumlar sosyal sermaye gerektirir. Adını şimdi burada anmayacağım bir başka üniversitedeki saygın bir siyaset bilimci, sosyal sermaye veya güvenin sağlıklı bir demokrasinin temel bileşeni, bir tür temel ilişki olarak öneminden bahsetmiştir.³ Aristoteles bunu

² Ç.N. Sivik: Yurttaş'a ait, yurttaş'a özgü

³ Ç.N. Yazar burada büyük olasılıkla Harvard Üniversitesi profesörlerinden Robert Putnam'a gönderme yapmaktadır. Putnam, demokratik bir siyasal sistemin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesinde onun sosyal sermaye adını verdiği vatandaşlar arası güvene büyük önem atfetmektedir. Yazarın bu temayı işlediği kitaplarının arasında *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy* (Demorasiyi İşletmek: Modern İtalya'da Sivik Gelenekler), Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1993 ve *Bowling Alone*, New York: Simon & Schuster, 2001 (Tek Başına Bowling Oynamak) bulunmaktadır.

bilmekteydi ama o sosyal sermaye gibi sosyal bilimsel çirkin bir kelime kullanmadı; daha ziyade o sivik dostluk ve *philiadan* bahsetti.

Aristoteles, “siyasal birlikteliğin bu nedenle sadece bir arada yaşamak adına değil asil eylemler adına olduğu kabul edilmelidir” demektedir. Onun dediği gibi şehir veya rejim sadece hayatta kalmak adına var olmaz fakat onun iyi hayat olarak anladığı dostluk hayatı ve yine şeref ve kamusal hizmet pozisyonları için yarışma hayatı uğruna var olur. Böylece ilk olarak bir rejimin vatandaş topluluğu tarafından oluşturulduğunu söyleyebiliriz. Vatandaşlar ortak bir yaşam tarzını paylaşanlardır. Genel olarak vatandaş karar alma ve hizmetlere katılımdan daha fazla başka bir şeyle tanımlanmaz der Aristoteles. Veya birazdan belirteceği şekilde, her kim müzakere ve karar oluşturma konularına gelme hakkına sahiptir, o kişi o şehrin bir vatandaşıdır. Vatandaş tanımlamada kullandığı kelimeleri dinleyin. Bir vatandaş, kararlarda ve ofislerde rol alan, müzakere ve karar-alma süreçlerine katılan kişidir. Bu nedenle vatandaş sadece hukukun korumasından istifade eden değil, diyebiliriz ki, sadece toplumun ve onun kanunlarının korumasının pasif bir alıcısı değil, fakat kanunların şekillenmesinde pay alan, siyasal yönetim ve müzakerelere katılan birisidir.

Belki fark ettiniz, Aristoteles kendi vatandaş tanımının en çok onun meşhur ifadesiyle herkesin nasıl yöneteceğini ve yönetileceğini bildiği bir demokrasinin vatandaşlarına uygun olduğunu bile belirtir. Bu düşünce ve vatandaşın bu özellikleri onu iyi vatandaş ile iyi insanın bir ve aynı kişi olup olmadıkları konusunda meraklandırır. Bir kişi her ikisi de olabilir mi, deyim yerindeyse, iyi bir adam, iyi bir kişi ve iyi bir vatandaş? Aristoteles’in kitabındaki meşhur tartışma; Aristoteles’in buna cevabı belki de bilinçli bir şekilde belirsizdir. İyi vatandaşın rejime göreceli olduğunu söyler. Yani, demokrasinin iyi vatandaşı bir monarşinin veya bir aristokrasinin iyi vatandaşı ile zorunlu olarak aynı kişi olmayabilir. Vatandaş erdemi görecelidir veya rejime görecelidir diyebiliriz. Sadece en iyi rejimde iyi vatandaş ve iyi insan aynı kişi olacak demektedir. Fakat en iyi rejim nedir? En azından bu noktada bize söylemedi. Burada belirtmeye çalıştığı şey çeşitli rejim türlerinin olduğu ve bu nedenle onlara uygun çeşitli vatandaşlık türlerinin olduğudur. Her rejim onun maddesi tarafından yani konuşmakta olduğumuz üzere onun vatandaş topluluğu tarafından fakat aynı zamanda formu tarafından, formel yapıları tarafından oluşturulur. Yani her rejim

vatandaşlarına şekil veren bir kurumlar ve formel yapılar seti olacaktır aynı zamanda. Diyebiliriz ki, rejimler veya anayasalar iktidarın vatandaşlar arasında nasıl paylaştırılacağını ve dağıtılacağını belirleyen formlar veya formalitelerdir. Her rejim, bilinçli veya bilinçsiz, en eski siyaset sorusu olan “kim yönetecek?”e bir cevaptır. Kim yönetmelidir? Her rejim bu soruya bir cevaptır çünkü her rejim vatandaşlar topluluğu arasında iktidarın ve görevlerin biçimsel olarak dağıtımının bir yolunu ortaya koyar.

Bölüm 3. Rejimin Yapıları ve Kurumları Nelerdir?

Böylece şimdi rejimin maddesinden, onun vatandaşlarını, vatandaş topluluğunu neyin oluşturduğundan, formları, formaliteleri, yapıları ve kurumları diyebileceğiniz rejimin formu meselesine geçiyoruz. Tamamıyla modern siyaset biliminin büyük bir kısmı siyasal yaşamın formları ve formaliteleri üzerine odaklanıp, bence, vatandaş topluluğu meseleleriyle, vatandaşların karakterini, Aristoteles’in deyimiyle erdemini neyin oluşturduğuyla yeterince ilgilenmemektedir. Bununla beraber, Aristoteles bir rejimi oluşturan formlara ve formalitelere olağanüstü önem verir ve dikkat gösterir. Bununla ne kasteder?

Aristoteles *Politika*'da katı bir şekilde formel olan *politea* kıstaslarını iki kez tanımlamaktadır ve eminim ikisinin de nerede olduğunu tespit ettiniz. Evet, III. Kitap, bölüm 6, meşhur tanım: “Rejim, bir şehrin, makamlarına, özellikle tüm meseleler üzerinde otorite sahibi olan makamına ilişkin olarak düzenlenmesidir. Çünkü otorite sahibi olan şey her yerde yönetici birimdir ve yönetici birim de rejimdir” der. Aristoteles, rejim bir şehrin makamları ile ilişkili olarak düzenlenmesidir ve her şehir bir yönetici birime sahip olacaktır ve bu yönetici birim rejimin kendisidir demektedir. İkinci tanım IV. Kitabın başında bölüm 1’de yer alır. “Bir rejim şehirlerde makamlarla bağlantılı, onların nasıl dağıtıldığını belirleyen, rejimde otorite unsurunun ne olduğunu ve her durumda birlikteliğin amacının ne olduğunu belirleyen bir düzenlemedir” der. Rejim siyasetinin formel yapısını neyin teşkil ettiğine ilişkin benzer ama hafifçe farklı bir tanım.

Fakat III. Kitap 6. Bölüm’de ve IV. Kitap 1. Bölümde verilen bu iki tanımdan bazı önemli şeyler öğreniyoruz. Birincisi, tekrar edersek, bir rejim iktidarın bir toplulukta nasıl bölünüp dağıtıldığıyla ilgilidir. Bu Aristoteles’in “bir şehrin makamlarıyla ilişkili olarak düzenlenmesi” ifadesini kullandığı zaman kastettiği şeydir. Diğer ifadeyle, her

şehir Aristoteles'in siyasal yönetim kategorilerini kullanarak tek kişi, bir azlık ve çokluk veya her şehri oluşturan bu üç sınıfın bir karışımı arasında iktidarın nasıl dağıtılacağına ilişkin bir yargı üzerine temellendirilecektir. Bu tanımda, her rejimde bu gruplardan birisi hâkim sınıf, hâkim birim, onun dediği gibi, yönetici birim olacaktır ve bu yönetici birim rejimin doğasını tanımlayacaktır demektir. Fakat Aristoteles bundan daha fazla bir şey söylemektedir.

Bir rejim, yani, Aristoteles'in rejim tipolojisi, onun iktidarı bölmesidir. Aristoteles'in rejimleri tek kişinin, azınlığın ve çoğunluğun yönetimine bölmesi iktidarın sadece olgusal nasıl dağıtıldığı ile ilgili olmayıp o aynı zamanda rejimleri iyi düzenlenmiş, iyi yönetilen ve yozlaşmış olarak ta ayırt etmektedir. Bu ayrımla ne demek istiyor? Aristoteles'in ayrımı yine sadece ampirik, iktidarın olgusal olarak nasıl dağıtıldığı üzerine temellenmiş gözüküyor. Çünkü bizim bugün normatif bileşen diyeceğimiz bir şeye sahiptir, o iyi-düzenlenmiş rejimler ile sapsmış, yozlaşmış rejimler arasında bir ayırım yapar, yargıda bulunur gözükmektedir. Bir tarafta, iyi düzenlenmiş rejimler, tek kişinin, azınlığın ve çoğunluğun yönetimi olarak monarşi, aristokrasi ve politi dediği rejim bulunmaktadır; yozlaşmış tarafta onları yine tek kişi, azlık ve çokluk tarafından yönetilen tiranlık, oligarşi ve demokrasi olarak isimlendirdiği rejimler yer alır. Fakat, deyim yerindeyse bu altılı rejimler sınıflamasını yapmak için hangi kriterleri kullandığını bilmek istiyoruz. İyi-düzenlenmiş rejimleri yozlaşmış olanlardan nasıl ayırt etmektedir?

Burası birçok açıdan herhangi bir rejimi hemen reddetmekteki isteksizliği nedeniyle Aristoteles'in analizinin pek çok bakımdan sinir bozucu derecede karmaşık olduğu yerdir. Eğer ders için belirlediğimden daha fazlasını okursanız, tamamen okursanız, VI. Kitabın sonuna değin örneğin, Aristoteles'in sadece Demokratlara ve demokrasilere ve diğer rejimlere kendilerini nasıl koruyacakları konusunda tavsiye verdiğini değil tiranların nasıl yönetmeleri gerektiği, tiranların kendi rejimlerini muhafaza etme ve savunmaları gerektiğine ilişkin uzun bir anlatım [da] bulursunuz. Saf kötülüğün yirminci yüzyılda modern totaliteryenizmlerin yükselişi ile canlanmasından önce yaşamış biri olarak Aristoteles hiçbir rejimin o kadar kötü olmadığı, hiçbir rejimin korunmak için iyilikten o denli nasibini almamış olmadığını düşünüyormuş gibidir. Daha çok, birçok şekilde, farklı rejim tiplerinin güçlü ve zayıf yanları konusunda akla dayalı argümanlar sunmaktadır.

Bölüm 4. Demokratik Rejim

Kendimizinkine, demokrasimize en yakın olanı inceleyelim, Aristoteles'in bu rejim hakkında ne dediğine bakalım. Aslında, insanların düşünmesi için ilginç bir soru olurdu, eğer tiranlık olduğu açık olan ama bazı açılardan Aristoteles'in bahsettiği tiranlıkların ötesine giden Hitler'in Almanya'sı, Stalin'in Rusya'sı, Humeyni'nin İran'ı ile karşılaşılsaydı Aristoteles'in nasıl karşılık vereceği veya onun incelemesinin nasıl olacağını, ne tür bir tavsiyede bulunacağını, ne diyecek olduğunu bilmek ilginç olurdu. Her neyse biz demokrasi hakkında düşünelim.

İlginç bir şekilde, Aristoteles demokrasiyi kolektif olarak tek kişi veya bir azlık tarafından yönetilen rejimlere göre daha fazla bilgeliği içermesi temelinde savunmaktadır. III. Kitap bölüm 11'de şöyle der: "Onlar çokluk oldukları için" yani vatandaş topluluğu, demokrasinin yönetici birimi, "her biri erdem ve sağduyunun bir parçasına sahip olabilir ve birleşmeleriyle, bir araya gelmeleriyle, çokluk birçok elleri ve ayakları ve duyularıyla tek bir kişi gibi olurlar, bu karakter ve akılları için de geçerlidir" der. Bunu bir düşünün, bir demokraside halk, "bir araya gelerek, birleşerek birçok el ve ayağa ve daha büyük bir karakter ve akla sahip bir tek birey gibi olur" demektedir. Aynı metinde herhangi tek bir bireyden daha fazla duyuyoruz, aynı zamanda Aristoteles'in ostrasizm pratiğini, yani sürgüne yollama, herhangi bir erdem veya nitelikte sıra dışı olduğu düşünülen birisinin kovulmasını övmesini işitiyoruz.

III. Kitap 15. bölümde demokratik müzakere sürecini kararlara varmada daha üstün bir araç olarak tanımlayarak benzer bir argüman geliştirir. Onu bir potluck⁴ yemekle karşılaştırır: her biri, der, yani vatandaşların her biri, tek başına ele alındığında belki toplumun en iyisinden aşağıdadır. Fakat şehir birçok kişiden meydana gelir tıpkı birçok kişinin katkıda bulunduğu bir ziyafetin tek kişilik ve basit yemekten daha iyi olması gibi bir kalabalık pek çok meseleyi tek bir kişiden daha iyi değerlendirir. Dahası, tıpkı daha büyük bir su miktarının daha zor kirlenmesi gibi çokluğun yozlaşması bir azınlığa göre daha zordur. Böylece demokrasinin savunulması adına potluck yemeği güçlü bir argüman sunar; her bir bireysel aşçı en iyi şef kadar iyi olmayabilir ancak çokluk bir araya geldiğinde tek bir şefin yapabileceğinden daha fazla yemek ve lezzet çeşidi sunabilecektir.

⁴ Ç.N. Potluck dinner: Herkesin bir yemek getirmesi ile oluşturulan bir toplu yemek.

Dahası, bir kalabalık, çokluk yozlaşmaya bir azlıktan daha az açıktır. Yozlaşmaya daha az açık olmayı, terimin olağan anlamında, rüşvet almaya daha az eğilimli olarak anlıyorum. Tek bir kişiye rüşvet verdiğin gibi birçok kişiye rüşvet veremezsin.

Aristoteles'in demokrasi üzerine düşünceleri bu analizinde doğru mu? Gerçekten birçok şef tek bir şeften daha iyi bir akşam yemeği hazırlayabilir mi? Şey, bilmiyorum, tek şefli, usta şefli Union League'de mi yoksa yemeğin bir parçasını sunan bir grup arkadaşınızla mı yemek isterdiniz? İlginç bir argüman; her halükarda tartışmaya açıktır. Fakat aynı zamanda, Aristoteles akıl ve birçok makul kanıt sunarak demokrasiyi savunuyor görünmekte midir?

Kitabın aynı kısmında onu krallığın ve tek kişinin yönetiminin savunusu için kanıt sunarken bulursunuz. III. Kitap, 16. bölümde her konuda kendi iradesine göre davranan kralın durumunu inceler. Kulağa bir tür mutlak monark gibi gelmektedir. Burası Aristoteles'in siyasetinin platonik filozof-kral, basitçe kendi üstünlüğü temelinde yasadışı ve ortak iyiye uygun olarak yöneten kral fikrine en çok yaklaştığı yerdir. Aristoteles bu tür kral için bir kelime uydurur, o bunu *pambasileia* olarak adlandırır; *baseleia* Yunancada kral anlamına gelir, Basil ismi gibi, Yunancada kralın karşılığı olan kelimedir ve *pan* evrensel anlamına gelir; *pambasileia*, evrensel kral, herkesin kralı anlamına gelir.

Aristoteles, onun mutlak erdem dediği, neredeyse hiperbolik mükemmelliğe sahip, geri kalanlardan öylesine üstün olup herkesin üzerinde doğal yönetici olmayı hak eden bir kimsenin çıkması ihtimalini göz ardı etmez. Fakat Aristoteles *baseleia* teriminin kendisi için anlamını, evrensel kral [fikrini], onun önceki demokratik müzakere ve paylaşılan yönetim anlayışıyla nasıl uzlaştırdığını merak ediyoruz. Hatırlayın vatandaş sırayla hem yöneten hem de yönetilen kişiydi.

Okuyucular Aristoteles'in krallık tanımına özellikle bu *pambasileia*, herkesin kralı nosyonuna, evrensel krallık düşüncesine baktığında Aristoteles'in siyasi düşüncesinin, göç ettiği Atina'ya değil memleketi Makedonya'ya borçlu olan, gizli bir İskenderci veya Makedon damarı olduğu fikri en azından akıllarına gelmelidir. Daha sonra Büyük İskender'i düşünün, ve aslında, gelecek sefer okuyacak olduğunuz benim kitaptaki favori pasajlarımdan birinde, VII. Kitaptan bir pasajı okumaktan kendimi alıkoyamıyorum, VII. Kitabın sonuna doğru 7. bölümde Aristoteles şöyle der: "Soğuk yerlerdeki halklar, özellikle Avrupa'dakiler, yürekli dirler." Yine bu platonik

thumos kelimesi, *thumos*'a sahiptirler, “fakat onlarda müzakereci düşünce noksanıdır,” bir diğer ifadeyle müzakere unsurunun noksanlığı. Böylece, tumotik olmaları nedeniyle onlar özgür kalırlar, fakat onlar siyasal yönetime sahip değildirler. “Asya’dakiler, öbür taraftan,” muhtemelen burada İran’ı, Mısır ve İran gibi yerleri düşünmektedir, “müzakereci düşünceye sahiptir ancak yürekli değildirler, *thumosa* sahip değildirler, bu nedenle de yönetilirler ve köleleştirilirler.”

Fakat sonra şöyle devam eder: “Yunanlılar her ikisinden de pay almıştır, konum olarak ortadadırlar. Çünkü onlar,” yani Yunanlılar, “hem yürekli, *thumotik*, hem de müzakereci düşünceyle donatılmışlardır ve böylece özgür kalmışlar ve kendilerini en iyi şekilde yönetmişlerdir.” “Ve eğer tek bir rejim ortaya çıkarsa hepsini yönetmeye muktedirler” der ve sonlandırır. Yunanlıların herkesi yönetebilmelerinden bahseder, herkes, kimdir bu herkes? Burada herkesle kimi kastediyor? Yunanlılar? Dünyanın geri kalanı? Koşulların ortaya çıkması durumunda bunu başarmaya muktedir olmak, hegemonik bir rejim gibi gözükmektedir. İşte burada Aristoteles en azından bir ihtimal olarak açıkça Yunan yönetimi altında evrensel bir monarşi türü ihtimaline işaret eder gibidir.

Uzun uzun okuduğum bu pasaj birkaç nedenden önemlidir, açıklamaya çalışayım. İlk olarak, insan davranışının belirleyenleri olarak Aristoteles’in dürtü ve akıl, *thumos* ve akıl ilişkisi üzerine olan düşüncesi hakkında bize açık bilgi vermektedir. Bu pasajdaki ana kalıp budur, yine bu platonik *thumos* terimi, hem yönetme arzumuzun nedeni ve aynı zamanda başkalarının hâkimiyetine direnmemizin kaynağıdır. *Thumos*, başkalarının saldırılarına karşı direnmenin yanı sıra, insanın iddiacılığının ve saldırganlığının biricik kaynağıdır. Siyaseti anlamadaki çok önemli bir psikolojik faktördür. İkinci olarak, pasaj bize bazı ilave faktörler hakkında bir şeyler söyler. Siyasal toplumun gelişimindeki bileşenler olarak iklim ve coğrafya gibi ekstra, birçok açıdan, siyaset dışı unsurlardır bunlar. Görünüşe göre, *thumos* ve akıl, *thumos* ve düşünme gibi nitelikler eşit ve evrensel olarak dağıtılmamıştır. O, Avrupalılar dediği, yürekli ve savaşçı fakat *thumosa* sahip olmayan Kuzeyin insanları ile, Mısır’da bilim ve matematik gibi şeylerin gelişmesi düşünüldüğünde şüphesiz oldukça gelişmiş entelektüel bilgiye sahip ama öz-yönetim için bu denli gerekli *thumosa* sahip olmayan İran ve Mısır halkları arasında ayırım yapmaktadır. Bu şeylerin en azından kısmen

doğal veya coğrafi ve iklimsel nitelikler tarafından belirlendiğini söyler. Bunun hakkında düşünebiliriz.

Meşhur kitabı *Kanunların Ruhunu*nda coğrafya ve iklim ve çevrenin farklı halklar tarafından sahip olunan siyasi kültürün belirlenmesi üzerindeki kısmi etkisine vurgusu ile bu pasajın akla gelen modern bir okuyucusu Montesquieu'dur. Nihayet, bu pasaj bize uygun koşullar altında, en azından Aristoteles böyle önerir, eğer tercih ederlerse Yunanlıların evrensel bir yönetim uygulayabileceklerini söyler. Bu ihtimali dışlamamaktadır. Belki de bu onun farklı türden koşullara, farklı koşullara uygun rejimlerin olduğu düşüncesine tanıklık etmektedir. Siyasal yaşamın her duruma uyan tek tip bir modeli olmayıp, iyi rejimler çeşitli biçimlerde ortaya çıkabilmektedir. Aristoteles'in siyaset tanımına içkin bazı pasajlarda neredeyse bir tür rölativizm sınırında olan belli bir esneklik, bir karar serbestisi var gibidir.

Fakat yine de, Aristoteles bu kişinin, bu *pambasileia*'nın, bu üstün erdem sahibi kişinin gerçekten ortaya çıkmasının beklenemeyeceğinin farkındadır. Siyaset ideal olmayan koşullarla uğraşma meselesidir. Belki de bu nedenle Aristoteles ideal rejimin yapısına görece az dikkat buyurmaktadır. Çarşamba günü hakkında konuşmak istediğim böyle bir rejim arzu edilecek bir şeydir ancak onun büyük zaman harcadığı pratik amaçlarla değil. Çoğu rejim, büyük oranda, azlık ve çokluğun, zengin ve yoksulun mükemmel olmayan bir karışımı olacaktır. Çoğunlukla çoğu rejim, çoğunlukla siyasetin çoğu onun oligarşiler ve demokrasiler dediği şeylerin, zengin oligarşilerin yönetimi ile fakir demokrasilerin yönetimi arasındaki mücadeleye olacaktır. Bu bağlamda, Aristoteles kökten şekilde siyasal olan azlık ve çokluk kategorilerine bir ekonomik veya sosyolojik kategori eklemek ister gibidir. Azlık sadece nicel olarak tanımlanmayıp deyim yerindeyse aynı zamanda sosyolojik olarak tanımlanır. Zenginler, yoksullar, yine onun tarafından çokluk olarak tanımlanır ve çokluk da yoksullar olarak.

Bölüm 5. Hukuk, Çatışma ve Rejim

Bu pasajları okuduğunuzda, siyasette sınıf mücadelesi dediğimiz şeyin önemini ilk tespit edenin Karl Marx olmayıp Aristoteles olduğunu görmek zorundasınız. Birçok bakımdan her rejim sınıflar arası bir yarışmadır. Fakat Marx'tan ayrıldığı yer sınıflar arasındaki temel yarışma formunun kaynaklar, Marx'ın üretim araçları dediği şeyler

üzerinde bir mücadele olduğuna inanması değil onun şeref, statü ve yönetim pozisyonları için bir mücadele olduğuna inanmasıdır. Kısaca, mücadele siyasal bir mücadeledir, ekonomik değil. Aristoteles, her rejimin bazı biçimlerde rakip adalet talepleri ile kimin yönetmesi gerektiğine dair rakip iddialara sahip sınıflar arasındaki bir sürtüşmeye sahne olacağına inanır. Bir diğer ifadeyle, sadece rejimler arasında değil ama vatandaşların, farklı vatandaş gruplarının, farklı vatandaş sınıflarının rakip ve yarışan adalet ve iyi anlayışlarıyla harekete geçirildiği rejim içi partizanlık mevcuttur.

O, demokratik hizbin herkesin belli açılardan eşit olması nedeniyle her açıdan eşit olmaları gerektiğine inandığını söyler. Oligarkların insanların bazı açılardan eşitsiz olmaları nedeniyle her açıdan eşitsiz olmaları gerektiğine inandıklarını söyler. Aristoteles'e göre siyaset biliminin amacı ve hedefi hizipleri uzlaştırmak, devrime ve iç savaşa yol çan ihtilafların nedenlerini ortadan kaldırmaktır. Aristoteles'in devlet adamı, Aristoteles'in devlet sanatı, onun siyaset bilimi, çatışmalı durumlara barış getirme doğrultusunda bir siyasi arabuluculuk formudur. Bir çok kimsenin, benim açımdan çatışmanın onun rejim anlayışının tam özüne yerleştirilmiş görünmesine rağmen, Aristoteles'in gerçek bir siyasal çatışma teorisinin olmadığı veya onu görmezden geldiğini düşünmesi bana daima şaşırtıcı gelmiştir. Ve yine, sadece rakip rejimler arasında değil fakat bizim iç siyaset dediğimiz şeyin özüne işlemiş çatışma, farklı adalet kavramlarına sahip farklı sınıfların birbiriyle mücadelesi. Siyaset bilimci bu derinden çatışmacı durumlara nasıl barış ve itidal getirebilir?

Aristoteles bunu nasıl yapmayı önerir? O, çeşitli hizipler arsındaki potansiyel çatışmacı mücadelenin dengelenebilmesi için bir kaç çift çare önerir. Bu çarelerin en önemlisi hukuk devletidir. "Hukuk tüm vatandaşların eşit muamele görmesini sağlar ve bir kişi, azlık ve çokluğun ellerinde keyfi yönetimi engeller" der. Hukukun bir tür tarafsızlık tesis ettiğini söyler çünkü ona göre hukuk tarafsızlıktır. III. Kitap 16. bölümde "Kanunun yönetmesini isteyen bir kimse sadece Tanrı'nın ve aklın yönetmesini isterken insanın yönetmesini isteyen kimse canavarın yönetimini ister. Arzu bu türden bir şeydir ve yüreklilik, *thumos*, yöneticileri, en iyi adamları yoldan çıkarır, bu nedenle kanun tutkudan arınmış akıldır. En iyi adamlar bile yüreklilik tarafından yoldan çıkarılabilir. Kanun tarafgirlik ve tutkunun hâkimiyetine karşı en iyi engeldir" der. Fakat bu hikâyenin sonu değildir. Esasen, bu sadece başlangıçtır.

Aristoteles bir soru, çok önemli bir soru sorar, acaba kanunun yönetimi en iyinin, en iyi bireyin yönetimine işaret eder mi?

Yine tipik olarak, her perspektife payını, hakkını vererek, soruyu iki farklı bakış açısından cevaplar görünmektedir. Birçok bakımdan Platon'un en iyi bireyin yönetimi görüşünü savunur görünerek başlamaktadır. "En iyi rejim," der "yazılı hukuk üzerine temellenen değildir." Akıl yürütmesi şunun gibi bir şeydir: Hukuk en iyisinden sakar bir araçtır, sakardır çünkü kanunlar genel meselelerle ilgili olup somut belli durumlarla ilgilenemezler. Dahası hukuk daima yeni ve öngörülemez durumlara karşılık vermek zorunda olan devlet adamlarının ve yasamacıların ellerini bağlar. Fakat aynı zamanda Aristoteles hukuku da savunur. Ne kadar zeki olursa olsun bir bireyin yargısı ister tutku ister çıkar ister insan aklının yanılabilirliği nedeniyle olsun yozlaşmaya hukuktan daha fazla açıktır. Pratik bir mesele olarak, hiçbir bireyin her şeyi idare edemeyeceğini belirtir. Sadece üçüncü bir taraf, bu durumda kanun, yeterli bir şekilde yargılamaya kabildir. Yine, her iki durum için de nedenler, iyi nedenler verir gözükmektedir.

Fakat o "kanun değiştirilmeli midir?" sorusuna döner. Kanun değiştirilebilir mi? Evetse, nasıl? Ve bir kez daha, farklı argümanlar ileri sürer; II. Kitap 8. bölümde hukuku diğer sanatlar ve bilimlerle karşılaştırır ve tıp gibi bilimlerin ilerleme kaydettiğini ve bunun hukuk için de geçerli olması gerektiğini söyler. Bir hukukun kadimliği onun kullanımının gerekçesi olamaz. Diyebiliriz ki, Aristoteles Burkeçü muhafazakârlığı zamanından çok önce reddetmektedir. Kadimlik veya gelenek tek başına meşruluk sağlamaz, fakat aynı zamanda, sonuç ilerleme bile olsa, hukukta değişimlerin tehlikeli olduğunun farkındadır. "İnsanları kanunların özensizce kaldırılmasına alıştırmak kötü bir şeydir. Şehir kanunları değiştirmekten yöneticilere itaat etmemeye alıştırmaktan zarar gördüğü kadar fayda görmeyecektir." Bir diğer deyişle, kanuna riayet, diğer tüm erdemler gibi bir alışkanlıktır, bir davranış alışkanlığıdır; yok etme ve gayri adil bir kanuna dahi itaat etmeme alışkanlığı halkı tamamen hukuksuz kılacaktır.

Hukuk üzerindeki bu vurgu insan davranışına bir kısıtlamadır. Birçok bakımdan bu Aristoteles'in düşüncesine güçlü bir görenekselcilik unsuru katar gözükmektedir. Bu, adaletin kanunlar, adetler, gelenekler tarafından belirlendiği, görenekler, terimin en geniş anlamında *nomos* tarafından adaletin oluşturulduğu görüşüdür. Belirttiğim gibi,

bununla ilişkili belli bir rölativizm bulunmaktadır çünkü görenekler toplumdaki topluma değişmektedir. Adalet standartları, yine, rejime bağlı görünüp bu Aristoteles'in antropolojisinin bir kısmı ile tamamen uyumlu görünmektedir. Nihayetinde, eğer biz doğamız gereği siyasal hayvanlar isek, adalet standartları siyasetten türemelidir, toplumu aşan bir doğruluk insana doğal olan bir doğruluk olamaz.

Bölüm 6. Aristotelesçi Doğal Doğruluk Standardı veya Doğal Adalet

Fakat Aristoteles'in bizim siyasal doğamız hakkındaki algısı bizim için doğal veya doğru olan bir adalet standardı gerektirir gibidir. Hukuk devleti bizim için doğal olan bir adalet veya doğruluk formunun var olduğunu varsayar. Fakat Aristotelesçi doğal doğruluk veya doğal adalet standardı nedir? Aristoteles şaşkıncu bir iddiada bulunur; maalesef, bu iddia okumakta olmadığınız bir kitaptadır. Bir kitap, *Nikomakhos Ahlakı*, V. Kitap, 7. bölüm, orada "tüm doğal doğruluk değişkendir veya değişebilir, tüm doğal adalet standartları değişkendir" der. Ve bununla o doğal doğruluğun örneğinin daha sonra Immanuel Kant'ın ileri süreceği gibi genel önermelerde veya evrensel maksimlerde değil, bir topluluğun veya onun liderinin neyin doğru neyin yanlış olduğuna dair somut kararlarında ortaya çıktığını anlatır. Doğal doğruluk değişkendir çünkü farklı koşullar farklı türden kararları gerektirecektir. Öyleyse bu Aristoteles için evrensel olarak geçerli adalet veya doğruluk standartlarının olmadığı anlamına mı gelir? Her şey koşullar tarafından belirlenir, adalet de, deyim yerindeyse, iyi vatandaş gibi, rejime mi bağlıdır? Bu doğru ve yanlışın tamamen koşullara bağlı olduğunu belirten Machiavellizmin sınırsız alanına düşmeyecek midir? Bu Aristoteles'in söylediği şey midir? Hiç değil.

Aristoteles doğal doğruluğun değişken doğasını kısmen devlet adamlığının gerektirdiği hareket serbestisini, özgürlüğünü korumak için vurgulamaktadır. Her devlet adamı yenilikçilik ve yaratıcı eylemi gerektiren yeni ve bazen uç durumlara göğüs germelidir. Ve topluluk için hayat memat meselesi olan böyle durumlarda, bunlara acil durum koşulları diyebiliriz, vicdanlı devlet adamı uygun biçimde karşılık verebilmelidir. Örneğin 11 Eylül [olaylarında] kriz zamanında devlet adamının topluluğu korumasına müsaade etmeyen bir ahlak yasası bir doğal doğruluk ilkesi değil bir intihar notu olurdu. Önemli bir dereceye kadar, Aristotelesçi doğal doğruluk

standartları en müktedir devletlerin somut kararlarında, spesifik kararlarında yer almaktadır; bunlar peşinen belirlenemeyip yeni, ve tekrarlarsak, farklı ve öngörülemez durumlara cevaben ortaya çıkmalarına müsaade edilmelidir. Doğal olarak doğru olan, barış zamanında doğal olarak doğru olan savaş zamanlarında doğal olarak doğru olanla aynı şey olmayacaktır. Normal durumlarda doğru olan acil durumlarda doğru olanla aynı şey olmayacaktır. Aristotelesçi anlamda devlet adamı normal duruma mümkün olan en kısa zamanda ve en etkin şekilde dönmek isteyen birisidir. Bu Aristoteles'i Machiavelli'den ve tavırlarını Machiavelli'den alan diğer tüm düşünürlerden ayıran şeydir. Hobbes ve yirminci yüzyıldaki Carl Schmitt ve Max Weber gibi düşünürler var aklımda. Tüm bu düşünürler tavırlarını uç durumlardan, iç savaş, toplumsal çöküş ve ulusal kriz durumlarından almaktadır. Aristotelesçi devlet adamı normdan ayrılmayı gerektiren nadir durumlardan aşırı etkilenmeyecektir, bir Amerikan örneğini ele alırsak, Abraham Lincoln'ün İç Savaş sırasında yaptığı gibi *habeas corpus*'un kaldırılması veya pişmanlık verici ülke içi casusluk gereksiniminde olduğu gibi...Fakat her durumda Aristotelesçi devlet adamının amacı anayasal yönetim koşullarının ve hukuk devletinin mümkün olan en kısa zamanda ve en etkili şekilde restorasyonu olacaktır. Bu karamsar notla birlikte ayrılmanıza müsaade edeceğim. Aristoteles'i gelecek sefer tamamlayacağız.